

УДК 63:001.89(091)(477)

Кірпаль Зінаїда Петрівна,
доктор філософії, ст. н. с.,
зав. сектору наукознавства
Державної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
Української академії аграрних наук
(м. Київ)

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Висвітлюються історичні етапи розвитку землеробства, рослинництва, тваринництва, сільськогосподарської техніки в Україні. Становлення та розвиток економічних відносин в аграрному секторі: історико-науковий аналіз.

Освещаются исторические этапы развития земледелия, растениеводства, животноводства, сельскохозяйственной техники в Украине. Становление и развитие экономических отношений в аграрном секторе: историко-научный анализ.

The historical stages of development of agriculture, plant-grower, stock rising, and agricultural technique are light up in Ukraine. Becoming and development of economic relations in an agrarian sector: historical-scientific analysis.

Історичні корені сільськогосподарської дослідної справи в Україні сягають сивої давнини й пов'язані з виникненням і розвитком її в Росії, оскільки Україна тривалий час була окраїною Російської імперії.

У центрі історії аграрної науки Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук (ДНСГБ УААН) досліджувалася тема «Розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні: історичний аспект» (державний реєстраційний номер 0102U001526), виконавцями якої були В.А. Вергунов, З.П. Кірпаль, В.В. Дерлеменко, В.П. Хижняк, В.І. Власов, В.І. Глазко, А.П. Коцур, В.І. Кучер, В.П. Михайлюк, О.Я. Пилипчук, В.С. Савчук, М.А. Журба, В.А. Зленко, С.С. Падалка, К.І. Якуба, Т.Ф. Дерлеменко, О.С. Мудрук та ін. [1].

На базі широкого кола різноманітних джерел, архівних фондів України, періодики, статистичних матеріалів, наукової літератури вивчались і аналізувались історичні етапи розвитку сільськогосподарської дослідної справи від найдавніших часів до сьогодення; в історичному контексті показано зміни у технічному оснащенні аграрного виробництва в Україні; досліджувався й узагальнювався вітчизняний і зарубіжний досвід впровадження ринкових засад в аграрному секторі.

Методологічною основою дослідження був принцип історизму та об'єктивності. Воно здійснювалося на основі загальнонаукових методів: структурно-функціонального аналізу, єдності порівняльно-історичного і системного аналізу. Використовувався спеціальний метод історичного дослідження: аналіз документів, архівних матеріалів і літературних джерел провідних бібліотек України.

З'ясовано методологічну основу дослідження історії аграрної науки і техніки загалом і проблем землеробської науки зокрема. Виокремлено загальнонаукові та спеціально-історичні методи. Проведене дослідження свідчить, що системне застосування методів наукового пізнання дає оптимальне уявлення про різні сторони розвитку аграрної науки, дозволяє різнобічно вивчати сутність явищ.

У дослідженні в історичному аспекті відтворено започаткування наукових засад дослідної справи в сільському господарстві. Виявлено й опрацьовано низку оригінальних праць діячів сільськогосподарської дослідної справи в Україні з питань її організації та становлення.

Проведено пошук і опрацювання джерельної бази вивчення історії сільськогосподарської дослідної справи в Україні, яка представлена друкованими, і рукописними матеріалами, що зберігаються в архівах.

«Дослідна справа сільськогосподарська – це організація, форми і методи експериментального вивчення різних питань теорії і практики сільськогосподарського виробництва» [2]. Наведене досить ємне визначення сутності та змісту сільськогосподарської дослідної справи охоплює питання не тільки прове-

дення дослідів із вирощування сільськогосподарських культур, виведення нових сортів, а й вивчення всього комплексу теоретичних і практичних питань сільськогосподарського виробництва.

Відомий вчений Н.І. Пшеничний наголошував, що під сільськогосподарською дослідною справою слід розуміти глибоке і всебічне вивчення агрономічних, зоотехнічних та інших сільськогосподарських явищ шляхом науково-експериментальних досліджень і безпосередніх спостережень у природних і спеціально створених умовах з метою вироблення найдоцільніших прийомів і методів, які підвищують культурний рівень сільського господарства, а також пошук інших засобів надання науково-практичної допомоги сільськогосподарському виробництву для одержання найбільшої кількості та високої якості сільськогосподарської продукції [3]. Таке тлумачення сільськогосподарської дослідної справи якнайповніше відображає її сутність, характер і зміст у сучасних умовах ведення сільського господарства.

Вивчались історичні етапи розвитку землеробства на базі широкого кола різноманітних джерел, архівних фондів України, періодики, статистичних матеріалів, наукової літератури.

Історія землеробства належить до історичної науки, але має певну технологічну специфіку. Вивчення питань історії виникнення й розвитку землеробства посідає одне з провідних місць у загальній проблемі становлення аграрної науки і техніки. Традиційними видами господарської діяльності українського народу з давніх-давен були скотарство, рибальство, мисливство й бджільництво. Але найголовнішим завжди було землеробство.

Землеробство виникло ще в епоху первіснообщинного ладу і є одним з основних чинників, що сприяв підвищенню продуктивності праці та нагромадженню багатств. Із появою землеробства збільшилися можливості ведення господарства. Землеробство в Україні налічує понад 6 тис. років, проте наукове землеробство виникло тут лише в середині XIX століття.

Землеробство – провідна галузь сільського господарства, завданням якої є виробництво рослинної продукції, що використовується для харчування насе-

лення, годівлі сільськогосподарських тварин і як сировина для промисловості; наука, що вивчає різні способи впливу на ґрунт і сільськогосподарські рослини для одержання високих і сталих врожаїв. Землеробство поділяється на окремі галузі – рільництво, овочівництво, плодівництво, луківництво, виноградарство, хмелярство, тютюнництво тощо.

Основним завданням землеробства є продуктивне використання землі, підтримання й підвищення родючості ґрунту, регулювання факторів життя рослин для одержання з одиниці площі найбільшої кількості продукції при найменших затратах праці та коштів.

У царській Росії землеробство було відстале, технічно мало оснащене. Основними знаряддями обробітку ґрунту були рало і дерев'яний плуг. Лише на капіталістичних підприємствах Південної України, передусім у маєтках цукро-заводчиків, застосовували сільськогосподарські машини.

В дореволюційній Україні землеробство велося на базі примітивної техніки. У 1910 р. на Україні було 523 тис. сох і косуль, 404 тис. дерев'яних плугів, 3755 тис. дерев'яних борін і дуже мало сівалок і збиральних машин.

Значні зміни відбулися в землеробстві після перемоги Жовтневої революції. Соціалістичний спосіб виробництва поклав край хижачькому використанню землі, яке було властиве всім досоціалістичним формаціям, і відкрив нові можливості для розвитку землеробства на основі застосування новітньої техніки і досягнень науки. У процесі соціалістичної індустріалізації країни на розвиток народного господарства, у тому числі й землеробства, було підведено нову технічну базу. На основі ленінського кооперативного плану відбувся перехід селян до колективного обробітку землі. Замість дрібних сільських господарств було створено великі сільськогосподарські підприємства – колгоспи і радгоспи. Перемога колгоспного ладу відкрила широкий простір для швидкого розвитку продуктивних сил у сільському господарстві, для збільшення товарності всіх його галузей і підвищення добробуту селянства.

На стані землеробства позначилися наслідки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. Німецько-фашистські загарбники зруйнували колгоспи, радгоспи

і МТС, знищили майже всю сільськогосподарську техніку, вивезли до Німеччини велику кількість сільськогосподарської продукції і худоби.

Для розвитку землеробства в післявоєнні роки велике значення мали рішення партії і уряду з питань сільського господарства, зокрема рішення вересневого (1953) Пленуму ЦК КПРС. На березневому (1965) Пленумі ЦК КПРС та ХХІІІ з'їзді партії було розроблено програму подальшого піднесення сільськогосподарського виробництва, визначено новий порядок заготівель продуктів землеробства і тваринництва. Розвиток землеробства позначився, насамперед на поліпшенні структури посівних площ основних сільськогосподарських культур і підвищенні їх урожайності.

У післявоєнні роки велику роботу проведено в напрямі підвищення культури землеробства. Сільськогосподарські органи і наукові установи Української РСР розробляли науково обґрунтовані заходи з ведення землеробства для забезпечення найефективнішого використання землі й економічно вигідного поєднання галузей.

Вагоме значення для піднесення сільськогосподарського виробництва Української РСР в цілому і землеробства зокрема мали рішення травневого (1966 р.) Пленуму ЦК КПРС «Про широкий розвиток меліорації земель для одержання високих і сталих урожаїв зернових та інших сільськогосподарських культур». Велика увага приділялася захисту ґрунтів від ерозії, зокрема 20 березня 1967 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли спеціальну постанову «Про невідкладні заходи по захисту ґрунтів від вітрової і водної ерозії».

Осередками наукового вивчення питань обробітку ґрунту, чергування культур у сівозмінах, боротьби з бур'янами були сільськогосподарські школи в Умані, Дублянах біля Львова, перша в Україні Полтавська дослідна станція.

Першими дослідними закладами сільськогосподарського спрямування були аптекарські городи і сади, на основі яких створювалися наукові господарства. Їм належить вагома роль у започаткуванні сільськогосподарської дослідної справи, тому аптекарські городи і сади можна вважати першоосновою формування дослідної справи в нашій країні. Аптекарські городи поступово пере-

творювалися в науково-дослідні господарства з вирощування не тільки лікарських рослин, а й продовольчих сільськогосподарських культур, а також з розведення та утримання худоби. Наукові результати дослідження цих господарств узагальнювалися й публікувалися в пресі, набуваючи широкомасштабного значення для впровадження їх у виробництво.

На той час аптекарські городи і сади переважно мали колекційний характер і вирішували лише деякі питання розвитку сільського господарства. Однак їм належить велика заслуга у започаткуванні сільськогосподарської дослідної справи, оскільки вони були першими паростками створення наукових господарств. Тому аптекарські городи і сади можна вважати першоосновою формування дослідної справи в нашій країні.

Наукові досягнення Полтавського дослідного поля стали взірцем значущості дослідної справи для розвитку сільського господарства. З ініціативи місцевих громадських сільськогосподарських організацій виникла низка дослідних господарств, а саме: Богодухівська сільськогосподарська дослідна станція (у помісті І.Н. Толстого “Богодухово”) в Орловській губернії, Немерчанська сільськогосподарська дослідна станція і Деревчинське дослідне поле в Подільській губернії, Собещинська сільськогосподарська дослідна станція у Седлецькій губернії, Запольська сільськогосподарська дослідна станція в Петербурзькій губернії та Херсонське дослідне поле у Херсонській губернії, Лохвицьке дослідне поле в Полтавській губернії, Кавказька станція шовківництва у м. Тифліс, Орловська дослідна ферма у В’ятській губернії та ін.

Наступним етапом розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні був радянський період.

У дослідженні зосереджено увагу на питаннях обробітку ґрунту, догляду за рослинами, збирання врожаю та його зберігання. Крім цього, розглянуто елементи тогочасної землеробської техніки й агротехнічні здобутки.

Дослідження показало, що із найдавніших епох для обробітку ґрунтів у всіх регіонах застосовували такі основні види знарядь: рало, соха і плуг. Їхні конструкції та форми свідчать про неймовірно великі зусилля, які доводилося

докладати землеробам, щоб ці знаряддя стали здобутками широкого кола трудівників різних регіонів з огляду на характер ґрунтів, розміри земельних ділянок, ландшафт місцевості, кліматично-природні зони.

Вивчалась історія розвитку тваринництва як однієї з провідних галузей сільськогосподарського виробництва та напряму науки в різні періоди розвитку українського суспільства. Тваринництво є однією із сторін господарської діяльності людини, нерозривно пов'язаної з промисловістю і сільським господарством. Вивчення літературних джерел з історії вітчизняного тваринництва переконує в тому, що в дослідженнях, які стосуються цієї галузі, недостатньо висвітлювалася залежність розвитку галузі від соціально-економічних умов. Не розкривалася прогресивна сторона в теорії і практиці тваринництва й не вивчалися причини, що гальмували його розвиток.

Складно визначити, коли почалося систематичне розведення худоби на території східнослов'янських племен, але очевидно, що воно належить до глибокої стародавності слов'янських народів, які займалися землеробством. О. Турчинович, а за ним й інші дослідники помилково вважали, що у IX і X ст. слов'яни не займалися скотарством. Історики датували появу слов'янського скотарства початком XI ст. і, посилаючись на "Правду" Ярослава, стверджували, що тільки з цього століття хлібороб починає розводити коней, велику й дрібну рогату худобу, курей, гусей, качок і лебедів. Зрозуміло, що за одне століття не могла виникнути така розмаїтість видів свійських тварин, навіть за умови завезення їх з інших країн. Адже для того щоб навчитися розводити таку кількість худоби, слов'янам потрібно було б кілька століть. Новітні дослідження радянських археологів підтверджують стародавність скотарства у слов'ян.

У перші роки після Жовтневої революції уряд приділив належну увагу якісному поліпшенню худоби й організації племінної роботи. У 1919 р. було видано декрет з племінної справи, підписаний В.І. Леніним, який мав велике значення для охорони племінних тварин і організації племінних господарств.

Перша Всеукраїнська зоотехнічна нарада, що відбулася у 1921 р., прийняла рішення про необхідність ведення племінної справи із залученням місцевих

пород і порідних груп, створених внаслідок схрещування місцевої великої рога-тої худоби із заводськими породами.

Племінна справа в дореволюційні часи велася у приватних і казенних господарствах. Дослідження з розведення племінного матеріалу проводили переважно із завезеними породами, які не відповідали природно-кліматичним умовам України.

За роки громадянської війни племінне тваринництво України було майже втрачено. Тільки у Харківській губернії (Натальївка) утримувалась швіцька, а в Букіно – сіра українська порода худоби; в Чернігівській губернії у Майнівському училищі – швіцька порода і в Кременчуцькій губернії – сіра українська.

Неврожай 1921 року майже на всій степовій полосі України докорінно знизив порівняно невеликі залишки племінної худоби, відібрані зусиллями Земоргана в радгоспах, колгоспах і комунах.

Майже повне знищення племінного тваринництва спонукало Наркомзем провести згадану вище Першу Всеукраїнську зоотехнічну нараду з питань племінної справи в Україні. Рекомендації наради передбачали, що поліпшення племінної справи у тваринництві повинно базуватись на місцевих або аборигенних групах тварин. Відділ тваринництва Наркомзему визначив перелік радгоспів для створення племінних плідників у різних губерніях України наведених вище груп тварин. Для цієї мети було виділено дев'ять господарств із загальною площею 9445 дес. землі, з них ріллі – 6562 дес. Унаслідок майже повного розпаду господарств після громадянської війни та неврожайного року робота відділу тваринництва велася в надзвичайно важких умовах. Разом з тим Наркомзему вдалось зібрати у племплідниках деяку кількість племінних і робочих тварин, обладнати приміщення, забезпечити інвентарем, заснувати сівозміни.

Розглянуто окремі питання багатопланової й багатогалузевої проблеми розвитку тваринництва, племінної, селекційної справи. Накреслено конкретні заходи, що забезпечили збільшення поголів'я тваринництва, підвищення його продуктивності. Зусиллями науковців-селекціонерів виведено ряд порід великої

рогатої худоби, свиней, овець та ін. Відображено розміщення тваринництва по природно-економічних зонах на українських землях.

Здобутки українських дослідників-селекціонерів є вагомою підставою для подальших досліджень у галузі тваринництва та племінної справи в Україні.

Значну увагу приділено відбудові народного господарства, передусім тваринництва, в радянській Україні, питанню виведення племінних тварин і так званим “особливим книгам про племінних тварин”; знайдено й опрацьовано історичні документи про діяльність колгоспників у роки Великої Вітчизняної війни. Проаналізовано заходи державних органів у справі збереження і збільшення поголів’я худоби у колгоспах і радгоспах в умовах воєнного та повоєнного часу.

Вивчався розвиток сільськогосподарської техніки в історичному контексті змін у технічному оснащенні аграрного виробництва в Україні. Однак у дореволюційний період не тільки в Україні, але і в усій царській Росії не вдалося організувати промислове виробництво вітчизняних тракторів для сільського господарства. У XIX ст. вітчизняне сільськогосподарське машинобудування досягло певних успіхів, хоча розвиток цієї галузі гальмувався через несприятливі умови, а саме: конкуренція іноземних фірм, відсутність будь-якої підтримки і матеріальної допомоги у створенні нових машин, нестача металу потрібних марок і профілів тощо. Сільськогосподарська наука в дореволюційний період розвивалася повільно. Наприкінці XIX ст. було створено перші в Україні наукові центри по сільськогосподарському машинобудуванню.

В умовах впровадження у практику прецизійного землеробства конструктори постали перед потребою встановлення на комбайнах комп’ютерів для реєстрації через супутникову навігаційну систему кількості зерна на кожній ділянці поля з метою застосування на наступний рік диференційованого внесення добрив для вирівнювання врожайності на всьому полі.

В історичному контексті показано зміни у технічному оснащенні аграрного виробництва в Україні; подано короткий екскурс до історії використання “живих механізмів” в аграрному виробництві, створення сільськогосподарських

машин і механізмів з часів Римської імперії до середини ХХ ст. З'ясовано, що у першій чверті ХІХ століття відбулися значні зміни у технічному оснащенні сільського господарства в Україні, що зумовило початок широкого використання на сільськогосподарських роботах тракторів, дво- і багатолемішних плугів, нових видів борін та сівалок, а також запровадження у практику обслуговування населення під час оранки, посіву та збиранні врожаю, так як весь реманент потрібний для цього, був зданий ним у загальний фонд при вступі в ту, чи іншу форму об'єднання для здійснення сільського виробництва. У передвоєнні роки “живі механізми” в сільському господарстві України використовувалися тільки як підсобна тяглова сила, а основні технологічні операції було механізовано. Фактично цей період можна вважати кінцем панування “живих механізмів” у сільському господарстві України.

Вивчався розвиток економічних відносин в аграрному секторі. Встановлено необхідність впровадження й поширення ринкових економічних відносин в аграрній сфері України. Розвиток ринкової економіки став новим стратегічним курсом суверенної незалежної держави. Ринкова трансформація України призвела до глибоких змін і в аграрному секторі держави. Показано, що формування ринкових економічних відносин йшло шляхом розвитку нових організаційно-правових форм господарської діяльності та поступового переходу до нових відносин власності на засоби виробництва і, зокрема, найважливішого серед них – на землю. У процесі дослідження виявлено особливості формування ринкових економічних відносин в аграрному секторі України: постійне втручання держави, непослідовність і незавершеність земельної реформи, неконкурентоспроможність сільськогосподарської техніки та ін. Запропоновано напрями подальшого реформування аграрної галузі, доведено необхідність реалізації приватної власності на землю.

Жовтнева революція 1917 року змінила суспільно-політичний устрій царської Росії і вперше в історії людства відкрила якісно нову еру соціально-економічного розвитку країни на засадах загальнонародної власності на землю та основні засоби виробництва. Це внесло докорінні зміни в економічні відно-

сини в усіх галузях народного господарства СРСР, включаючи аграрний сектор. Перед наукою, у тому числі аграрною, в усіх союзних республіках Радянського Союзу постали нові завдання щодо побудови першого у світі соціалістичного господарства. З погляду історії розпочався радянський період її розвитку, який охоплює 1917-1989 рр. В умовах гострої класової боротьби, становлення й утвердження радянської держави темпи розвитку аграрної економічної науки протягом цього періоду були неоднаковими. У зв'язку з цим радянський період наукових досліджень економічних відносин у сільському господарстві України, з нашої точки зору, можна поділити на два основні періоди: першу половину ХХ ст., що охоплює 20-50-ті роки, і другу половину радянського періоду їх розвитку, що охоплює 1960-1989 роки [4].

Доцільність такого поділу історії розвитку радянської аграрної економічної науки зумовлена тим, що у 20-50-ті роки в період становлення радянської держави, коли відбувалася громадянська війна, колективізація сільського господарства, Велика Вітчизняна війна і в перші повоєнні роки відновлення економіки досліджувалися економічні відносини, що мали переважно натуральний характер. У 60-80-х роках розгорнулися дослідження товарно-грошових відносин, наближених до ринкових умов господарювання, які у 90-х роках в Україні як суверенній незалежній державі набули ринкового характеру.

Розвиток економічних відносин у сільському господарстві України за радянських часів, як і в дорадянський період, не можна розглядати безвідносно до Росії та інших союзних республік колишнього Радянського Союзу, оскільки вона (Радянська Україна) була тоді його складовою. З огляду на це економічні відносини в аграрній сфері, як і в інших галузях народного господарства УРСР та інших сферах суспільного життя радянського народу, в Україні розвивалися на загальноприйнятих наукових засадах і економічних законах.

Актуальність вивчення й докладного аналізу основних тенденцій розвитку аграрного сектору України пов'язана з новим стратегічним курсом незалежної держави. Курс ринкової трансформації України зумовив глибокі зміни і в аграрному секторі, але ця сфера виявилася ще недостатньо дослідженою й ви-

вченою, тому аналіз трансформацій у вітчизняному сільськогосподарському секторі є дуже важливим і актуальним не лише для наукового пізнання, а й для реального визначення оптимального стратегічного курсу України в глобалізованому світі.

Для українського суспільства на сучасному етапі розвитку пріоритетною тенденцією є реформування, яке охоплює практично всі сфери життя. Це реформування політичної й законодавчої влади, економічної, аграрної і соціальної сфери, реформування системи науки й освіти, адміністративна та інформаційна реформа. Основною метою цих процесів реформування є створення підґрунтя для адаптації й інтеграції України в глобальний світовий простір.

Після проголошення України суверенною незалежною державою було взято стратегічний курс на розвиток ринкової економіки. Ринкова трансформація призвела до глибоких змін і в аграрному секторі держави, передусім у системі відносин власності та форм господарювання. Нові економічні відносини формувалися шляхом впровадження нових організаційно-правових форм господарської діяльності, поступового переходу до нових відносин власності на засоби виробництва і, зокрема, найважливішого серед них – землі. У сукупності це вимагало перебудови міжгалузевих відносин, удосконалення системи ціноутворення, змін механізму фінансово-кредитного забезпечення, інфраструктури аграрного ринку. За цих умов ринкові закони ціни, попиту та пропозиції могли б стати основними елементами координації сфери виробництва і розподілу. Монопольну державну власність мали б змінити нові форми власності.

Слід зазначити, що протягом п'ятнадцяти років трансформації економічні відносини в аграрному секторі зазнали великих змін. Протягом цього періоду здійснюється активне втручання держави в процес формування нових аграрних відносин. З одного боку, потужні реформаційні імпульси виходять саме від неї, з іншого – спостерігається непослідовність, суперечливість і нерішучість у проведенні реформ, тому аграрні перетворення досі не завершено, а земля на стала товаром. Усе це гальмує технічне й технологічне оновлення виробництва, зву-

жує внутрішній ринок, відкидає величезну масу продуктивних сил на десятиліття назад, а отже – й подальший розвиток країни.

Проведені дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. Вивчення й висвітлення проблем аграрної науки та техніки ґрунтується на загальнонаукових і спеціальних методах, серед яких провідне місце посідає діалектичний, соціологічний метод, історико-ретроспективний та хронологічно-проблемний аналіз. Все це дало змогу розглянути об'єкти дослідження в органічному зв'язку з усіма процесами життєдіяльності суспільства, показати провідне місце в ньому аграрної сфери.

2. Визначено сутність, характер і зміст сільськогосподарської дослідної справи. У дослідженні в історичному аспекті відтворено започаткування наукових засад дослідної справи по сільському господарству.

3. Встановлено, що найдавнішими дослідними закладами, на основі яких створювалися наукові господарства сільськогосподарського спрямування, були аптекарські городи і сади, яким належить велика заслуга щодо започаткування сільськогосподарської дослідної справи. Дослідження, проведене з метою визначення часових меж вивчення даної проблеми, яке спиралося на деякі попередні здобутки, дає підстави для висновку, що розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні набуває широкого поширення лише в другій половині XIX століття.

4. На підставі визначення загальних рис еволюційних процесів у землеробстві, порівняння різних землеробських систем тих часів можна стверджувати, що головним був пошук інтенсивних методів, форм і засобів досягнення високих результатів праці й на цій основі підвищення рівня суспільного життя за тогочасних складних умов.

5. Висвітлено основні напрями становлення й розвитку галузі тваринництва з найдавніших часів до початку XX ст. Відображено розміщення тваринництва по природно-економічних зонах на землях України. На основі архівних матеріалів і наукових джерел здійснено аналіз даної проблеми, що сприя-

тиме вирішенню комплексу питань, пов'язаних із підвищенням ефективності галузі.

6. У першій чверті ХХ ст. відбулися значні зміни у технічному оснащенні сільського господарства на Україні, що зумовило початок широкого використання на сільськогосподарських роботах тракторів, дво- і багатолемішних плугів, нових видів борін і сівалок, а також пропонування населенню таких видів робіт, як оранка, сівба та збирання врожаю, оскільки потрібний для цього реманент знаходився у загальному фонді при вступі в ту чи іншу форму об'єднання для здійснення сільськогосподарського виробництва. Протягом ХХ ст. у конструюванні с.-г. техніки відбулися великі зміни, зумовлені не тільки необхідністю подальшого підвищення продуктивності її, але і змінами в технології вирощування окремих культур.

7. У результаті наукового аналізу аграрно-економічних відносин в Україні у першій половині ХХ ст. виділено три історичні етапи: перший – 20-50-ті роки, другий – 60-89-й роки, третій – з початку 90-х років до сьогодні. У результаті дослідження зроблено висновок про необхідність подальшого впровадження ринкових економічних відносин в аграрній сфері України.

Результати НДР по темі «Розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні: історичний аспект» (державний реєстраційний номер 0102U001526). можуть бути широко використані при:

- підготовці та поданні доповідних записок вищим органам влади України: Кабінету міністрів, Верховній Раді, Міністерству аграрної політики, Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради;
- при підготовці рішень Уряду, відповідних законів;
- у роботі Міністерства аграрної політики України; у науковій роботі Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки” УААН; подальшій науковій роботі Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН;
- написанні фундаментальних праць з історії ринкових аграрних відносин в Україні; підготовці узагальнюючих праць з історії аграрної науки та

окремих напрямів, історіографічних праць і навчальних посібників для викладання відповідних курсів з історії науки в аграрних вузах;

- вивченні окремих питань становлення й розвитку економічних ринкових відносин в аграрному секторі;

- підготовці лекцій з історії аграрної педагогіки, історії Київщини, українознавства, краєзнавства, історії науки і техніки, історії сільськогосподарської науки тощо.

Список використаної літератури

1. *Розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні: історичний аспект: Звіт про НДР (заключ.)* / Держ. наукова сільськогосподарська бібліотека Укр. акад. аграр. наук (ДНСГБ УААН); Керівник роботи В.А. Вергунов; Відп. виконавці В.А. Вергунов, З.П. Кірпаль. – № ДР 0102U001526. – У 2-х ч. – К., 2007. – 728 с.

2. *Українська Радянська енциклопедія*. Т. 4. – К.: Головна редакція УРЕ, 1961. – 325 с.

3. *Пшеничный Н.И.* Сельскохозяйственное опытное дело в России и на Украине от его зарождения до Великой Октябрьской социалистической революции: Автореф. дис... д-ра с.-х. наук / УСХА. – К., 1964. – 59 с.

4. *Кірпаль З.П., Якуба К.І.* Становлення та розвиток економічних відносин в сільському господарстві України // *Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць* / Відп. ред. О.Я. Пилипчук. – Вип. 8. – 2002. – С. 128-137.